

УДК 631.152:658.562

Г. М. Зайкіна,
викладач кафедри економічної теорії та аграрної економіки,
Одеський державний аграрний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

A. Zaykina,
Lecturer, of department economics and business economics,
Odessa State Agrarian University

IMPROVEMENT OF CONTROL SYSTEM BY QUALITY AND COMPETITIVENESS OF PRODUCTS OF ENTERPRISE

У статті розглянуто актуальні системи удосконалення якості та конкурентоспроможності підприємства, їх вплив на ефективність діяльності підприємства і всієї галузі в цілому. Розглянуто комплекс характеристик, які визначають положення продукції на ринку. Обґрунтовано роль і місце якості та конкурентоспроможності продукції при удосконаленні стратегічного управління товарною політикою підприємства в сучасних умовах господарювання.

The article considers the relevance of the system to improve the quality and competitiveness of enterprises, their impact on the effectiveness of the company and the whole industry. There was considered the complex of characteristics in which the position of products on the market was defined. The role and quality place and competitivenesses of production are founded for perfection of strategic management of goods politics of enterprise in contemporary business conditions.

Ключові слова: конкурентоспроможність, якість, продукція, система управління, стандарт.

Key words: competitiveness, quality, products, control system, standard.

ВСТУП

Підвищення якості продукції позитивно впливає на результати діяльності підприємства. Визначальними елементами цього специфічного менеджменту, що справляє найбільш істотний вплив на процес виробництва і постачання на ринок конкурентоспроможної продукції, є: стандартизація і сертифікація виробів; стандартизація і сертифікація внутрішніх систем якості; державний нагляд за додержанням стандартів, норм і правил та відповідальності за їх порушення; внутрішньовиробничий технічний контроль якості.

Сучасні економічні процеси характеризуються розвитком як позитивних, так і негативних тенденцій, що зумовлені рядом об'єктивних та суб'єктивних причин. Так, перспектива приєднання економіки України до СОТ означає загострення умов здійснення підприємницької діяльності як на внутрішньому, так і

на зовнішньому ринках. Рівень якості продукції багатьох підприємств дуже низький через незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення та використання застарілого обладнання; по-друге, більшість підприємств не мають досвіду ведення конкурентної боротьби; по-третє, тривала соціально-економічна криза зумовила низьку купівельну спроможність українських споживачів. Більш того, до численних проблем минулого додалися нові, а саме: зниження інноваційної активності підприємств, неадекватність менеджменту ринковим умовам, гонитва за отриманням прибутку в короткостроковому періоді на шкоду довгостроковій стратегії виробництва конкурентоспроможної продукції. Таким чином, вкрай необхідним є формування нових підходів до поліпшення якості продукції, що забезпечить підприємству стійкі конкурентні переваги.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вирішенню актуальної наукової проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності аграрної продукції на зовнішніх ринках та діагностиці її проблем присвячені наукові праці Лупенка Ю.О., Маліка М.Й., Гришової І.Ю., Кужеля В.В., Крюкової І.О., Шабатури Т.С., Саблука П.Т., Непочатенко О.О., Худолій Л.М., Чупіса А.В., Борисової В.А. та інших [1—10]. Разом з тим складність та багатоаспектність окресленої проблеми вимагає подальших наукових досліджень у контексті менеджменту якості та фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрної економіки та основних її пріоритетних галузей.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Узагальнити та проаналізувати стан реформування системи сертифікації та контроль за якістю та безпечністю харчових продуктів в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основним документом, що визначає пріоритетні напрями і стратегію вирішення проблем якості харчових продуктів, є Концепція державної політики у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг), затверджена Розпорядженням Кабінету України від 17.08.2002 року, № 447-р. [1] У Концепції визначено, що державна політика у сфері управління якістю продукції (товарів, робіт, послуг) спрямована на:

— підтримку зусиль підприємств та організацій у задоволенні потреб споживачів шляхом поліпшення якості та конкурентоспроможності продукції;

— опрацювання механізму запровадження систем управління якістю (СУЯ) та оцінки їх впливу на результативність відносин у системі — "інвестор, банк, страховик, виробник, дистриб'ютор, продавець, споживач" — з урахуванням узагальненого досвіду розвинених країн та країн з перехідною економікою;

— визначення заходів правового регулювання, механізмів фінансування, кредитування і державної підтримки підприємств, що запроваджують СУЯ як інструменту підйому економіки України та її інтеграції у світову господарську систему;

— підвищення якості життя населення країни.

Безпека харчової продукції і продовольчої сировини є однією з вирішальних складових економічної безпеки кожної держави й визначається спроможністю країни ефективно кон-

тролювати виробництво й ввезення безпечно-го та якісного продовольства на загальнови-знаних у світі засадах.

Законом України "Про безпечність та якість харчових продуктів" визначено, що безпечний харчовий продукт, це харчовий продукт, який не створює шкідливого впливу на здоров'я людини безпосередньо чи опосередковано, за умов його виробництва та обігу, з дотриманням вимог санітарних заходів та споживання за призначенням.

Показники безпеки харчових продуктів регламентуються санітарним законодавством, нагляд за дотриманням якого є основним напрямком діяльності санепідслужби України.

Відповідно Закону України "Про безпечність та якість харчових продуктів" лабораторні вимірювання, або дослідження харчових продуктів з метою оцінки їх безпечності та якості можуть проводитися такими акредитованими лабораторіями:

— лабораторіями потужностей (об'єктів), що здійснюють виробництво та введення в обіг харчових продуктів;

— лабораторіями санітарної та ветеринарної служб;

— лабораторіями центрального органу виконавчої влади з питань технічного регулювання та споживчої політики;

— іншими лабораторіями.

Цим Законом передбачено такі схеми підтвердження відповідності:

— декларування відповідності — процедура, за допомогою якої виробник або уповноважена ним особа (далі — виробник) під свою повну відповідальність документально засвідчує, що продукція відповідає встановленим законодавством вимогам;

— сертифікація — це процедура, за допомогою якої визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління докiллям, персоналу встановленим законодавством вимогам.

Виробництво та постачання безпечних харчових продуктів є одним з найбільших проблем теперішнього часу. Протягом останніх кількох десятиріч збільшилась ймовірність забруднення продуктів. На додаток до "традиційної" причини — людської недбалості або нехтування правилами гігієни, — з'явилося багато інших можливостей такого забруднення.

Харчові забруднення можуть бути результатом новітніх агротехнічних прийомів, методів обробки харчових продуктів, а також —

змін у способах розповсюдження продукції та споживацьких звичках. Протягом останніх двох десятиріч традиції харчування зазнали значних змін у багатьох країнах, і, відображаючи ці зміни, з'явилися нові харчові продукти, методи приготування, зберігання та розповсюдження. Виявилось, що на фоні зростаючого числа відомих випадків захворювань, які виникають на основі неправильного харчування, з'явилися деякі раніше не відомі хвороби, які є результатом еволюції інфекцій харчового походження.

Міжнародний досвід розвинутих держав свідчить про наявність різних систем підтвердження відповідності харчової продукції в залежності від стану економіки країни в цілому, стану виробництва, національних особливостей тощо.

Проте технічні регламенти на харчову продукцію в Україні не розроблені та не запроваджені, а відміна обов'язкової сертифікації харчової продукції в умовах відсутності технічних регламентів на харчову продукцію:

- практично зруйнувала поетапний перехід до процедури декларування;

- призвела до відтоку фінансових коштів за межі держави у зв'язку з необхідністю проводити сертифікацію (декларування) продукції в інших країнах в інших національних системах;

- надала можливість підміни натуральної продукції продукцією сурогатною як вітчизняними виробниками так і імпортерами, зруйнувала систему правильної ідентифікації імпортованої харчової продукції відповідно до вітчизняних аналогів.

Слід зауважити, що процедура сертифікації передбачає не тільки визначення показників безпеки, а й:

- ідентифікацію продукції відповідно до чинних державних стандартів, для правильного її віднесення до чинних стандартів, правильного маркування та унеможливлення її підміни;

- обстеження виробництва, при якому виявляється технологічна здатність підприємства систематично виробляти даний вид продукції належної якості, в тому числі, і здійснювати належний контроль якості вхідної сировини та готової продукції.

Слід відмітити, що провідні харчові підприємства Півдня України в умовах відсутності технічних регламентів на харчову продукцію та усвідомлюючи переваги, які притаманні сертифікованій продукції на споживчому ринку (перш за все висока конкурентоспроможність за рахунок підтвердження відповідності незалежною стороною — органом із сертифікації) не

відмовились від проведення сертифікації та провадять її добровільно. Так, протягом 2012 року проведено:

- сертифікацію харчової продукції та видано 102 сертифікати відповідності та здійснена 1 відмова у видачі вищезазначеного сертифікату;

- 109 технічних наглядів за сертифікованою харчовою продукцією;

- випробування 2156 зразків харчової продукції, з них 84 зразка не відповідали вимогам нормативних документів;

- надано методичну допомогу з питань розробки та впровадження систем управління 7 підприємствам (організаціям).

- проведено 7 семінарів з питань якості та безпеки харчових продуктів;

Водночас аналіз передового міжнародного досвіду провідних країн свідчить, що процедури контролювання готової продукції недостатньо неефективні для забезпечення безпеки продуктів харчування. З огляду на це управління безпекою харчової продукції зміщується від контролю готової продукції, що здійснюється державою, до запобігання ризиків упродовж усього виробничого ланцюга. Таким чином, основна відповідальність за харчову безпеку переходить до приватного сектору, а держава виконує дорадчу, контрольну та забезпечувальну функції.

Ефективний контроль безпеки продуктів харчування повинен бути постійним, тобто впроваджуватися на кожній стадії виробничого процесу — від сировини до розміщення продукції в пункті продажу. Більшість розвинутих країн здійснюють контроль безпеки продуктів харчування, впроваджуючи інші механізми контролю, наприклад: декларування, система НАССР. Англійською мовою "Hazard Analysis and Critical Control Points" (НАССР) — аналіз небезпечних чинників та критичні точки контролю.

Реалізація концепції НАССР дозволяє ефективно забезпечувати безпечність продукції на підприємствах харчової промисловості. НАССР — це методологія, яка полягає в аналізуванні всього життєвого циклу продукції від вхідної сировини до реалізації готової продукції споживачам з метою передбачення можливого впливу небезпечних факторів, їх ідентифікації і встановлення контрольних точок та визначення методів результативного контролю.

Вона вимагає систематизованого підходу до ідентифікації та оцінки небезпеки і ризиків, пов'язаних з виробництвом, розповсюдженням

і використанням харчових продуктів, а також визначення та реалізації запобіжних заходів, спрямованих на усунення або контрольоване зменшення впливу шкідливих факторів.

Концепція НАССР передбачає систематичне застосування сучасних наукових і технологічних досягнень для планування, контролю та документального засвідчення безпечності виробництва харчових продуктів.

Принципи НАССР можуть застосовуватися на всіх етапах виробництва харчових продуктів, у тому числі, на стадії сільськогосподарського виробництва, попередньої обробки та переробки харчових продуктів, транспортування і реалізації їх споживачам. Впровадження цієї концепції означає зміщення пріоритетів від випробування кінцевого продукту до запобіжного контролю критичних аспектів виробництва харчових продуктів.

Цей підхід принципово відрізняється від традиційного забезпечення якості, коли проводиться контроль кінцевої продукції чи послуги на наявність невідповідностей. У країнах Північної Америки та Європейського Союзу необхідність впровадження системи НАССР чи її окремих елементів на переробних підприємствах встановлена законодавчо.

Державною організацією, яка забезпечує реалізацію державної споживчої політики в Україні є Держспоживстандарт України та його територіальні органи. Для ефективного забезпечення прав громадян як споживачів на належну якість та безпеку товарів та послуг (робіт) на території області діє управління у справах захисту прав споживачів в Одеській області, яке проводить постійний аналіз і контроль споживчого ринку. У 2012 році управлінням проведено 1611 планових та позапланових перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання ними вимог законодавства про захист прав споживачів, з них у 1553 виявлено різного роду порушення. Протягом року перевірено якість та безпеку товарів, надання послуг (робіт) на суму майже 7,9 млн грн. та попереджено придбання і використання населенням області недоброякісних товарів та надання послуг (робіт) на суму майже 2,05 млн грн.

Також спеціалістами управління при надходженні коштів із Державного бюджету України проводяться відбори зразків продукції для проведення лабораторних досліджень на фізико-хімічні та мікробіологічні показники. Так, під час проведення саме таких заходів контролю управлінням у справах захисту прав споживачів в Одеській області виявлялись факти

реалізації продукції, що не відповідали вимогам нормативних документів, а саме: ГОСТ, ТУУ, ДСТУ, причиною яких є порушення як при виробництві, так і під час зберігання та реалізації харчових продуктів. Основними порушеннями, а саме: реалізація товарів, строк придатності яких минув, без супровідних документів, що засвідчують якість та безпеку товарів, без необхідної для споживачів інформації, таких, що не відповідають вимогам нормативних документів та надання неякісних послуг. За виявлені порушення у 1649 випадках до суб'єктів господарювання та відповідальних осіб застосовано адміністративно-господарські та адміністративні штрафи.

Протягом 2012 року управлінням розглянуто 309 звернень громадян, з яких 244 вирішено на користь споживачів. 65-м зверненням споживачів надано відповідні роз'яснення. Структура звернень громадян показує, що більшість з них стосується якості непродовольчих товарів (побутова техніка, взуття та інше) та надання житлово-комунальних послуг. У ході розгляду звернень вирішено питання про повернення споживачам 73,7 тис. грн. за неякісні товари та надані послуги. Управління у справах захисту прав споживачів в Одеській області тісно співпрацює з громадськими організаціями. В управлінні діє спільна громадська приймальня за участю представників громадської організації Вінницьке обласне об'єднання "Споживач".

На початку 90-х років споживчий ринок України заповнили харчові продукти (імпортні та вітчизняного походження) низької якості та небезпечні для життя і здоров'я населення, підроблені та фальсифіковані продукти, з вичерпаними термінами придатності. Як наслідок, зросла кількість випадків отруєнь населення тощо. Для виходу із кризової ситуації на підставі міжнародного досвіду щодо ефективного забезпечення якості та безпеки продукції в Україні була введена обов'язкова сертифікація харчової продукції — найбільш ефективний механізм реалізації захисту вітчизняного ринку від контрафактних харчових продуктів. Процедури сертифікації були розроблені на основі міжнародних стандартів, зокрема настанов Міжнародної організації стандартизації (ISO), була розроблена відповідна нормативна база, яка дозволила на законодавчому рівні забезпечити проведення робіт з сертифікації продукції, але, на жаль, на даний час обов'язковій сертифікації підлягає тільки незначний відсоток харчової продукції, що потрапляє "на стіл пересічного споживача", а

сама: дитяче харчування, алкогольні та тютюнові вироби.

ВИСНОВКИ

Підприємствам України сьогодні фактично немає альтернативи запровадженню міжнародно визнаних вимог (стандартів, норм і правил) до організації виробництва та введення в обіг харчових продуктів на всіх етапах харчового ланцюга — від вирощування та первинної переробки сировини до реалізації готової продукції, включаючи оптову та роздрібну торгівлю. Без приведення теорії і практики виробництва харчових продуктів у відповідність до встановлених у цивілізованому світі норм і правил, успіхів в умовах ринкової економіки не досягти.

Література:

1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / За загальною редакцією В.М. Гейця, А.І. Даниленка, М.Г. Жулинського, Е.М. Лібанової, О.С. Онищенко. — К.: НВЦ НБУВ, 2009. — 687 с.

2. Гришова І.Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І.Ю. Гришова, Т.М. Гнат'єва // Інноваційна економіка. — № 12. — 2012. — С. 54—62.

3. Кужель В.В. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І.Ю. Гришова, В.А. Замлинський, В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2013. — № 2. — С. 201—206. — Режим доступу: <http://economics.org.ua/files/archive/2013/n2.html>

4. Мельник С.В. Соціальна відповідальність бізнесу як складова соціальної політики України / С.В. Мельник // Економіка та держава. — 2007. — № 5. — С. 72.

5. Малюта А.Я. Забезпечення якості продукції — необхідна умова підвищення конкурентоспроможності підприємства та його продукції в сучасному ринковому просторі // Економіка. Фінанси. Право: щомісяч. інформаційн.-аналіт. альм. — 2010. — № 9. — С. 11—14.

6. Олійник В.В. Особливості визначення якості продукції / В.В. Олійник // АПК. — 2012. — № 5. — С. 128—132.

7. Проект Національної концепції розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pfi.org.ua/index/php?option=com>

8. Практика благодійної діяльності бізнес-компаній в Україні: сучасний досвід" (звіт за

результатами дослідження) // А. Гулевська-Черниш, Д. Непочатова, Л. Паливода, С. Шендеровський; за заг. ред. А. Гулевської-Черниш. — К.: Салютіс, 2010. — 60 с.

9. Мельничук С. Безпечні продукти — умова СОТ / С. Мельничук, Р. Гончар // Агросектор. — 2012. — № 9. — С. 15—17.

10. Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001: 2000, IDT) [Текст]: нормативно-технічний матеріал. — Вид. офіц. — На заміну ДСТУ ISO 9001-95, ДСТУ ISO 9002-95, ДСТУ ISO 9003-95; Введ. с 2001-06-27. — Київ: Держстандарт України, 2001. — 24 с.

References:

1. NBUV (2009), Sotsial'no-ekonomichnyj stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy: natsional'na dopovid' [The socio-economic situation in Ukraine: Implications for People and the State: National Report], NVTs NBUV, Kyiv, Ukraine.

2. Hryshova, I.Yu. and Hnat'ieva, T.M. (2012), "Problems of formation of the innovation system in Ukraine", vol. 12, pp. 54—62.

3. Kuzhel', V.V. Hryshova, I.Yu. and Zamlins'kyj, V.A. (2013), "Government support for regional innovation development programs", Ekonomika: realii chasu, vol. 2, pp. 201—206.

4. Mel'nyk, S.V. (2007), "Social responsibility of business as a part of Social Policy of Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 5, pp. 72.

5. Maliuta, L. Ya. (2010), "Providing quality products — a necessary condition for improving the competitiveness of the company and its products in today's market space", Ekonomika. Finansy. Pravo, vol. 9, pp. 11—14.

6. Olijnyk, V. V. (2012), "Features determine the quality of products", APK, vol.5, pp. 128—132.

7. Prison Fellowship International (2013), "Draft National Concept for CSR development in Ukraine", available at: <http://www.pfi.org.ua/index/php?option=com> (Accessed 06 May 2014).

8. Hulevs'ka-Chernysh, A. Nepochatova, D. Palyvoda, L. and Shenderovs'kyj, S. (2010), Praktyka blahodijnoi diial'nosti biznes-kompanij v Ukraini: suchasnyj dosvid" [The practice of charity business activities of companies in Ukraine: current experience], Saliutis, Kyiv, Ukraine.

9. Mel'nychuk, S. and Honchar, R. (2012), "Safe products — conditions of WTO", Ahrosetor, vol. 9, pp. 15—17.

10. State Standard of Ukraine (2001), Quality Management System. Requirements (ISO 9001: 2000, IDT), Держстандарт України, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2014 р.